

ються прихильниками усіх світових релігій, є надія на можливість побудови кращого та більш справедливо-го світу. Проте на сьогоднішній день для створення єдиної синтетичної світової релігії немає економічних, політичних, ідеологічних та інших передумов. Відсутня також спільна воля й бажання до об'єднання у самих віруючих. У сучасну епоху існують тисячі різноманітних релігійних організацій, кожна з яких має свої власні традиції й цілі діяльності, погляди на смисл та мету життя, що виключає можливість їх добровільного об'єднання. Тому впровадження єдиної світової релігії стане можливим лише в умовах завершеної глобалізації та й то лише у насильницький спосіб. Проте сучасне людство стоїть перед необхідністю вирішення багатьох проблем, однією з головних є пошук спільних цінностей, на основі яких лише й може бути побудована єдина спільна для всіх цивілізація, а ідеологічним підґрунтям такої цивілізації, на глибоке переконання автора статті, може бути лише спільна релігія.

Висновки

Наша епоха є перехідною, вона закінчиться встановленням єдиної і спільної для всіх людей світової цивілізації. Проте таке утворення може бути міцним лише за умови прийняття єдиної для всіх ідеології та системи цінностей. Нам не відомо як саме буде проходити становлення єдиної цивілізації, проте деякі загальні припущення можна зробити, використовуючи метод екстраполяції. На думку автора статті, ймовірним є наступний сценарій: поперше, глобалізація не буде відбуватися рівномірно, виникатимуть її автономні центри, які поступово з конфедеративних міждержавних економіко-політичних об'єднань ставатимуть дедалі більш централізованими; по-друге, між цими об'єднаннями загострюватиметься конкурентна боротьба за ринки збуту товарів і послуг, а також за обмежені природні ресурси; по-третє, релігія буде використовуватися як один з головних ідеологічних чинників у цій бороть-

бі; по-четверте, у цій боротьбі будуть переможці та переможені; по-п'яте, та сила, яка стане переможцем у боротьбі за світову гегемонію, для закріплення своєї влади буде зацікавлена у проведенні ідеологічної реформи, головну роль у якій буде відведена саме реформі релігії. Тобто лише за умови проведеної до кінця економічної та політичної глобалізації стане реальним створення єдиної офіційної світової релігії. На цю роль можуть претендувати вже існуючі світові релігії (християнство, іслам, індуїзм чи буддизм). Також це може бути одна з існуючих зараз або утворена у майбутньому синкретична неорелігія, у врівченні якої будуть наявні елементи провідних сучасних релігій. Досить ймовірним сценарієм розвитку подій виглядає спроба запровадження офіційного культу об'єднаного світового лідера (в історії достатньо подібних прикладів: стародавній Єгипет, культу імператорів Риму, Японії тощо). Саме та релігія, яка вийде переможцем у цій боротьбі, й стане домінуючою в майбутньому світі.

Список літератури

1. Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – United Bible Societies, 1990. – 1254 с.
2. Дворкин А.Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования. – 3-е изд., перераб. и доп. – Нижний Новгород: Изд-во Братства во имя кн. Александра Невского, 2003. – 813 с.
3. Закон Божий / Сост. Протоиерей Серафим Слободской. – 4-е изд., – Нью-Йорк: Holy Trinity Monastery, Jordanville, 1987. – 723 с.
4. Мень А. На пороге Нового Завета. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 1056 с.
5. Меррил С.Т. Обзор Нового Завета. – М.: Ассоциация „Духовное возрождение“, 2000. – 496 с.
6. Меч духовный. Основы Православной веры в толкованиях Нового Завета. Книга против сектантов. В помощь заблуждающимся. – М.: „Ковчег“, 2005. – 640.
7. Петрик В.М., Ліхтенштейн Є.В., Гринько В.В., Левченко С.М. Нетрадиційні та містичні об'єднання України. – К.: 2000. – 216 с.
8. Робертсон П. Ответы на 200 самых важных вопросов. Пер. с англ. – М.: „Протестант“, 1992. – 224 с.

И.В. Богдановский

РЕЛИГИЯ И СОВРЕМЕННЫЙ МИР: НОВЫЕ ФОРМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В статье рассматриваются основные тенденции развития религий в современном глобализированном мире. Прогнозируются перспективы создания единой мировой религии.

I. Bogdanonovsky

RELIGION AND MODERN WORLD: NEW FORMS OF THE INTERACTION

In article are considered main trends of the development religion in modern world. They Are Forecasted prospects of the creation to united world religion.

УДК 130.2: 172

В.М. Даренська, канд. філос. наук, доц.

ІСТОРИЧНІ ТИПИ РЕФЛЕКСІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Стаття присвячена дослідженню основних історичних типів культурної рефлексії національної ідентичності. Показані сутність і механізми конститування національної ідентичності.

Вступ

Будь-яка поглиблена філософська рефлексія людського буття так чи так пов'язана із осмисленням проблеми самоідентифікації, як особистісної, так і етнонаціональної. Ідентичність, отже, виступає

як осьова стосовно усієї гами проблем європейської гуманістики. Утім, вже сам термін «ідентичність» становить окрему епістемологічну проблему, а отже, як зазначає П.Бурдьє, він просто «вислизає з рук» під час спроб вхопити і точно визначити його

зміст» [1, с. 34]. Принцип феноменологічної фіксації ідентичності полягає у тому, щоби конкретно окреслити ті культурно-психологічні явища, завдяки яким індивід чи спільнота є здатними до самовідтворення у часі і просторі. Зокрема, такий феномен, як національна ідентичність, насамперед, «робить людей чутливими до своєї унікальної колективної свідомості, яка дозволяє захищати свої історичні володіння, такі як територія та культура» [2, с. 9].

Постановка завдання

Активний пошук основ ідентичності, гостре зацікавлення минулим країни, спроби визначення змісту таких понять як громадянин і нація – все це було визвано політичною ситуацією 90-х років ХХ століття. Політична та економічна криза, які наступили в Україні після розвалу СРСР, супроводжувались втратою колишніх ціннісних орієнтирів та ідеалів. Результатом цього стався розпад соціальних зв'язків та хаотична зміна нестійких соціальних самоідентифікацій, соціальна апатія, зниження мотивації цілеспрямованої групової діяльності.

Метою даної статті є осмислення феномену національної ідентичності у філософсько-антропологічному вимірі – як складової (конституїтивного елементу) людської екзистенції. Ця мета передбачає, по-перше, виявлення основних історичних типів конституювання національної ідентичності і відповідних до них способів її теоретичної рефлексії; по-друге, виявлення кореляцій між цим виміром ідентичності і глибинними світоглядними трансформаціями (в тому числі найсучаснішими).

Аналіз досліджень і публікацій

Існує традиційний поділ досліджень концепції «національної ідентичності» на *есенціальний/примордіальний* напрям та *конструктивістський* чи (або) *інструменталістський*. Есенціалісти (чи примордіалісти) вважають націю неминучим природним феноменом, який склався на засадах спільності походження групи та спільності території. Головною та об'єктивною основою в цьому випадку є так звані «дух нації» і «голос крові». До примордіального підходу, зокрема, належать теорії Й.Г.Фіхте, Й.Г.Гердер, К.Гірц, П. ван дер Берг, Е.Сміт, Л.М.Гумільов. «Від лорда Шефтсбері до Руссо та Гердера ці концепції [дух нації, голос крові] використовували для доведення культурної окремішності та аутентичного колективного досвіду, з значними наслідками для утворення держав та спільнот» [3, с. 21], – зазначає з цього приводу Ентоні Сміт. Стосовно вживання терміну «національна ідентичність» слід зазначити, що прихильники примордіального підходу надають перевагу іншим поняттям, таким як «національний дух», «національний характер», «геній нації», «національна самосвідомість» та «національна психологія». Таким чином, національна ідентичність розглядається як «колективне почуття лояльності», «прихильність, яка походить від почуття природної духовної близькості» (К.Гірц). Представниками примордіального підходу (К.Гірц, Е.Сміт, Ю.Бромлей) нація розглядається як об'єктивно дана реальність, найвищий етап розвитку етноса, тобто нація трактується в якості розширеної родинної групи, вищої форми етнічної спільно-

ти людей: «нація – це спільнота, яка має історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, масову, публічну культуру, спільну економіку та спільні юридичні права та обов'язки для всіх її членів» [4, с. 24].

В той же час інструменталістів та конструктивістів об'єднує віра в те, що нація є штучним конструктом, продуктом суспільної свідомості, яка сформувалася в період модернізації та індустріалізації та розвитку капіталізму. Отже, структура суспільства, яка знаходилася в епіцентрі значних соціально-економічних змін, потребувала нового формату суспільних відносин, нових основ солідарності та спільності. Таким чином, національна ідентичність з'являється як наслідок проекту модерна. В цьому напрямку були розроблені такі теорії, як «уявлювані спільноти» Б.Андерсона, «вигадані традиції» Е.Гобсбаума, національна ідентичність як «втілення імперативів модерну» у Е.Гелнера, національна ідентичність як «наратив» в концепції Х.Баба. Сучасні теорії національної ідентичності, як правило, мають міждисциплінарний характер і виникають на межі кількох наук (філософії, географії, економіки, політології, культурології, гендерної теорії, соціології, антропології).

Основна частина

Перш за все, потребує уточнення сам термін «національна ідентичність», оскільки цей тип відрізняється від інших колективних ідентичностей, таких як клас, стать чи раса. Послуговуючись визначенням Н.Гутерреза, «національна ідентичність, насамперед, є самоідентифікація людей певної національної держави» [2, с. 7]. Але найбільш повною та концептуальною слід визнати дефініцію Ентоні Сміта: «Концепт національної ідентичності можна визначити як *підтримування та постійна репродукція* патернів цінностей, символів, пам'яті, міфів та традицій, які є складниками спадщини націй, та водночас ідентифікацію особистостей з цією особливою спадщиною і цими цінностями, символами, пам'яттю, міфами та традиціями» [3, с. 30].

Феномен національної ідентичності, що великою мірою визначав історичні трансформації людства у Новий і Новітній час, наразі перебуває у кризовому стані. Це зумовлено не тільки процесами глобалізації і «розмиванням» локальних ідентичностей, але й завершенням процесу секуляризації західного суспільства, який свого часу був ключовим чинником націєтворення. Подальша доля національної ідентичності може бути зрозумілою лише через аналіз її ментальних витоків.

Формування національних ідентичностей народів Європи історично було складовою частиною секуляризації їхнього соціально-історичного буття. У період Середньовіччя соціокультурна ідентичність індивіда мала ієрархічний характер, зумовлений взаємодією двох типів цінностей: 1) цінності родового буття; 2) цінності спасіння душі, а отже, цінності приналежності до Церкви. Відповідно, на базовому рівні ідентифікація відбувалася у межах найближчих родо-племенних (а також локально-географічних) зв'язків, а на більш високому, духовно-екзистенційному рівні – була пов'язана із приналежністю до вселенської спільноти християн. Між цими двома щаблями ідентичності або взагалі не існува-

ло якоїсь «середньої ланки», або ним ставав християнський монарх, звідки відбувалася певна сакралізація самої монархії як втілення і захисника історичного буття християнського народу. Вірність монархові могла ставати автономною цінністю для певного соціального стану (шляхетство), утім, і за походженням і для основної маси населення вона була саме похідною від взаємодії двох названих типів ідентичностей.

Ідея нації безпосередньо приходить на зміну ідеї «християнського монарха», перебираючи на себе функції останньої. Інколи, як наприклад, у період революцій, ці дві ідеї стають гаслами ворожих сторін у громадянській війні. На відміну від ідеї християнської монархії, ідея нації, що зрештою перемагає, стає не просто «середньою ланкою» між родоплеменною і сакральною ідентичностями, але й поступово послаблює останні, виштовхуючи їх на маргінеси масової свідомості. З одного боку, людина стає менш залежною від родо-племенних зв'язків, а з іншого – віра стає «приватною справою» і все менше визначає соціокультурну ідентичність особистості. І обидва названі процеси гарантовані саме нацією як колективним суб'єктом, що захищає як права індивіда (проти родових неформальних обов'язків), так і його «свободу совісті» (проти обов'язків перед Богом і Церквою). Отже, національна ідентичність поступово заміщує собою дві попередні, а згодом і руйнує їх як такі. Цей процес прийшов до завершення у розвинених країнах Заходу і «соцтабору» у другій половині ХХ століття.

Національна ідентичність представляє собою штучну конвенційну конструкцію, продукт колективного уявлення, який формується за допомогою різного роду дискурсивних практик. Національну ідентичність можна розглядати як форму нарративу та перформанса, тобто створюваного нацією колективного розповідання, уявлення про себе та «інших». Національна ідентичність в якості нарративу чи перформансу не являє собою однорідного цілого – вона є фрагментованою, розірваною в самій собі, гетерогенною. Отже, розуміння національної ідентичності неможливо без дослідження того, що було витіснено з національного нарративу, що є непередставленим, заглушеним, що лишилось прихованим під маскою в підсвідомому. Частіше за все при цьому звертають увагу на перетинання у ньому дискурсів різних історичних діб, різних царин культури або рештки дискурсів меншин, що були поглиненими. Утім, виходячи із історичної генези цього типу дискурсу, можна стверджувати, що дискурс національної ідентичності структуровано насамперед як своєрідну «псевдоморфозу» (О.Шпенглер), у якій «нація» перебирає на себе суб'єктність колишньої родової та конфесійної спільнот.

Однак, національна ідентичність, наче «з'ївши» ідентичності родо-племенну (в тому числі, і вузько-етнічну), і конфесійну, поступово залишається без зовнішніх «джерел» своєї енергії і свого відтворення. Тому вона спочатку трансформується у ідентичність «політичної нації», яка ґрунтується виключно на факті проживання у єдиній державі, а отже, лише на єдності економічних інтересів співгромадян. Однак згодом у глобалізованому світі розвивається і

більш радикальний тип денаціфікації – так званий «номадичний» (Ж. Атталі) тип людини, «нового кочовика», який обирає собі місце життя виключно із економічних та інших суто прагматичних міркувань, абсолютно незалежно від свого національного походження. Маса таких «номадів» у світі постійно зростає, і цьому процесу сприяють процеси цивілізаційної інтеграції різних регіонів світу, наприклад, утворення Євросоюзу. З іншого боку, природний протест проти глобалізації і «номадизму», часто має вираз у радикальних націоналістичних рухах, у яких ідея нації сакралізується *de facto*, стаючи для їх учасників вищою екзистенційною цінністю, якій є підпорядковані всі інші – навіть належність до певної релігійної конфесії. Останній випадок є прикладом інверсії, деієрархізації цінностей, оскільки тут вибір сакральної ідентичності (конфесії) визначається ідентичністю суто профанною (національною, а інколи і вузько-етнічною), завдяки чому остання присвоює собі своєрідний квазісакральний статус.

Утім, важко не помітити, що така інверсія із самого початку була закладена в ідеї нації і феномені національної ідентичності. У найочнішому вигляді це мало вираз у юридичній нормі періоду європейських релігійних війн – *cujus regio, ejus religio*; або, наприклад, у англіканстві, яке почалося із визнання короля «головою церкви» замість папи. У більш широкому сенсі можна сказати, що національна ідентичність в принципі ґрунтується на інтенції перебрати на себе функції як сакральності язичницького типу (священність роду), так і сакральності християнської спільноти (паралельно із Помісною Церквою, коли сама «помісність» починає розумітися як «національність», чого не було раніше). Ідея нації формує своєрідну «громадянську релігію», згідно з якою, наприклад, за Націю-Батьківщину людина має померти, захищаючи її на війні, - а якщо вона ухилитиметься від цього «священного обов'язку», то буде покараною за законом, але саме *іменем народу*. Тут, як і завжди в культурі, *ритуал смерті* конкретно окреслює сферу того, що *de facto* сакралізується.

«Номадична» людина глобального світу, бажаючи остаточно звільнитися від обов'язків перед будь-якою нацією, апелює до «людства» і до «прав людини», а також утворює інституції, що їх безпосередньо репрезентують і захищають. У цьому випадку номадична ідентичність з «людством як таким» виконує ту саму функцію щодо національної ідентичності, яку остання у свій час мала щодо ідентичностей родової та конфесійної – і, відповідно, так само поглинається новим номадизмом.

Утім, людина, яка жахається екзистенційної порожнечі «номадизму» і шукає «вкоріненості», апелює до «священного» принципу нації. Однак нації існують лише у світі, у якому реально існує сакральне у конкретному людському досвіді. Сучасна національна «вкоріненість» може бути як джерелом ціннісних інверсій і спотворень сакральності, так і шляхом до відтворення автентичного досвіду сакрального у рамках релігійних традицій, що вже завжди і незмінно зберігатимуть набуті національні ознаки.

Національна ідентичність являє собою синтетичний феномен, що інтегрує у собі різні аспекти соціо-лінгво-культурної ідентичності людей у контексті

їхньої приналежності до певної історичної спільноти. Внаслідок свого багатоаспектного, складного і синтетичного характеру, національна ідентичність є предметом міждисциплінарних досліджень. Одним з найважливіших аспектів культурологічного аналізу цього явища є розуміння історичної мінливості способів конститування національної свідомості, тобто існування типологічно різних способів культурної рефлексії самого феномену національності. Серед названих типів доцільно розрізнявати наступні: 1) архаїчний; 2) романтичний; 3) модерний; 4) постмодерний. Архаїчний тип виникає в рамках первісної родо-племенної спільноти людей, що передуює виникненню етносів і націй у сучасному розумінні цього слова. Тому цей тип точніше буде називати протонаціональним. Йому є притаманним найпростіший тип рефлексії за моделлю «Свої»-«Чужі», причому ознаки спільноти тут ще не є виокремленими із родинних зв'язків. Однак, сама рефлексивна модель «Свої»-«Чужі», як відомо, зберігається і на пізніших етапах розвитку цивілізації, часто призводячи до соціально деструктивної поведінки людей, відтворення соціальних атаківізмів (сегрегація, нетерпимість, корупція, мафіозно-кланові структури тощо).

Романтичний тип рефлексії національної ідентичності пов'язаний з добою романтизму, коли приходить відчуження самоцінності кожної національної спільноти, а також того, що поняття нації без минулого не існують. Причому націю розглядають як спільноту людей не тільки у просторі, але й у часі. Й.Г.Гердер свого часу розробив програму оновлення культури шляхом повернення її до народно-національних витоків і первнів. Наголошуючи на самоцінності національного, романтизм тим самим стверджує, що кожна нація має свій спосіб життя, звичай і внутрішній світ, де час і простір наповнюється конкретно-історичним, національно-неповторним змістом. В романтичному типі рефлексії національної ідентичності ідеї культури виступають як субстрат і головний носій національної тожсамості, а значить, є детермінантою національної історії. Надзвичайно симптоматичним для цього типу рефлексії можна вважати зацікавлення, «занурення» в історію свого краю, іншими словами, в «інтраісторію», народознавство як самопізнання. Національне самовизначення відбувалось, передусім, через відмежування від найближчих сусідів, своєрідна первісна етнічна диференціація, поділ на «ми» та «не-ми». Також для романтичного типу рефлексії національної ідентичності як суттєві риси можна виділити зацікавлення народними піснями, думами, переказами, народною творчістю, загалом будь-які етнографічні студії. Цю думку підтверджують і західні дослідники національної ідентичності, зокрема Н. Гутьєррез, який зокрема зауважує: «Нації не можуть виживати без культурної історії. Однією з найглибших колективних емоцій є захист свого самовизначення. Креативність, мистецькі та літературні рухи, й разом з тим людська спроможність досягати (і зберігати) незалежність, відображають здатність до відкриття, реконструкції колективного «я». Складні відносини між культурними рухами, які почалися за доби Романтизму, інтелектуальна продукція інтелігенції та письменників та розвиток таких дисциплін

як археологія, антропологія та філологія, зробили свій внесок в пошуки культурної складової, яка є важливою для нашого розуміння національної ідентичності» [2, с. 7].

Поняття національного характеру, національної душі, національної самосвідомості як основної дефініції нації в відпочатково з'являються в працях німецьких романтиків. Уявлення про об'єктивні характеристики нації, такі як: територія, мова, спільність господарчої діяльності, психологічний склад чи національний характер, є достатньо суперечливим у зв'язку з тим, що жодна дефініція не працює через багаточисельні виключення з правил. Подібні уявлення про націю характеризують також багаточисельні радикальні націоналістичні течії. Самий науковий дискурс про націю можна розглядати як засіб формування національної ідентичності.

Появу модерного типу рефлексії національної ідентичності можна пов'язати з розвитком політичної думки, зокрема, ідеології націоналізму; цей тип рефлексії співпадає з модерною точкою зору трактування нації. Для конститування національної ідентичності в модерному типі рефлексії важливе значення має розглядання пари національна ідентичність/нація, оскільки нація мислиться тією віссю, стрижнем, який є опорою, основою ідентичності. Варто виділити суттєву ознаку аналізу цього дискурсу – це існування в певних творах рефлексії щодо долі нації. Наступною лінією є значення ролі національної інтелігенції, національної еліти в процесах націобудування, зокрема українського. Саме на цю наявність національної культурної еліти як основної конституенти націотворчих процесів вказує і Е.Гобсбаум. Особливо треба відзначити в цьому типі рефлексії тему формування науково-історичних міфів (замість етногенеалогічних міфів, що були притаманними романтичному типу), які призначаються для легітимізації давності історії цієї території, її домагання на право жити на певній території, її прагнення мати, нарешті, самостійне існування. Як зазначав Е.Сміт, не може бути ідентифікації без пам'яті (хоча і селективної), не може бути колективної мети без міфу, і ідентичність та мета чи доля є необхідними елементами самого концепту нації. Для модерного типу рефлексії любов до рідного краю трансформується в намагання зробити цей край своїм, незалежним від інших народів і держав. Тут нас цікавить очевидна здатність продукувати ідеї усамостійнення, незалежності національного життя, національного утворення. Тому в цьому типі рефлексії можна виділити вагомий компонент – це концепт формування національної держави, це боротьба за свій суверенітет та незалежність.

Модерністські теорії нації зформувались здебільшого під впливом класичного марксизму, праць М.Вебера, Г.Зіммеля, психоаналіза З.Фрейда, філософії франкфуртської школи (Т.Адорно, В.Беньямін, Х.Маркузе, Ю.Габермас). Загальну позицію прихильників модерністського підходу можна сформулювати наступним чином: нація не є давньою чи споконвічною природною данністю, а являє собою продукт економічних змін, індустріальної революції, утворення сучасних бюрократичних держав, становлення системи загальної стандартизованої освіти

(О.Бауер, М.Грох, Е.Гелнер, Е.Гобсбаум, А.Коен, В.Дойч та інш. [5]). В.Дойч підкреслює роль розвитку сучасних форм комунікації, залізних доріг, засобів масової інформації в процесі формування нації. Е.Гелнер підкреслює роль стандартизованої освіти в процесі становлення гомогенного суспільства, яке він називає нацією.

Модерністський та постмодерністський (постнекласичний) підходи до вивчення нації представлені в основному іменами західних інтелектуалів, більшість сучасних українських дослідників або залишаються на позиціях примордіального підходу, або намагаються адаптувати західну методологію для аналізу українського матеріалу (Н.Яковенко, Г.Касьянов, Я.Грицак [6; 7]).

Прихильники постнекласичного підходу, слідом за Бенедиктом Андерсоном, трактують нації як «уявлені спільноти». Уявленими великі спільноти є внаслідок того, що члени навіть найбільш маленької нації не можуть знати чи навіть чути один про одного, але у кожного з них в уявленні існує образ їх спільноти. Нація, за Андерсоном, є продуктом націоналістичного уявлення, яке розповсюдилось за допомогою «друкованого капіталізму» (аудіовізуального капіталізму сьогодні). Представники постнекласичного підходу (Б.Андерсен, К.Вердері) розглядають націю як продукт уявлення, як ідею чи проект, які формуються за допомогою дискурсивних практик – наукових, художніх, політичних. Підкреслимо, що «уявлювана» природа національних спільнот зовсім не говорить про неправдивість, хибність чи нереальність цих спільнот, але саме про спосіб їхнього формування.

Виділення постмодерного типу рефлексії національної ідентичності спирається, в першу чергу, на концепцію постмодернізму в філософії. Сучасне постмодерне філософування має кілька сутнісних ознак. Серед них, по-перше, прагнення розглядати весь світ як текст. По-друге, намагання вважати все чинне грою. Постмодернізм яскраво виразив культурну релятивізацію, підвищену увагу до багатоманіття в сучасному світі соціокультурних форм, їх плюралізм і толерантне до них відношення. Складна та ситуаційна природа сучасних ідентичностей є точкою повороту для т.зв. «постмодерних» теорій національної ідентичності, а саме теорій Х.Баба та Б.Андерсона. Для Х.Баба «національне Я» є сконструйованим по відношенню до «Іншого», наприклад, до важливого стороннього, чужого, який таким чином визначає це «Я». І хоча проект Просвітництва намагався інкорпорувати тотальність буття і звідси Іншого, ні одна нація не може стверджувати про тотальну її гомогенність, хоча це намагаються продемонструвати націоналістичні наративи. Культурні відмінності є неспівмірними, і саме це відкриває амбівалентність та гібридну природу національного питання сучасності кожної держави. Розуміння постмодерної ідентичності Б.Андерсона є дещо іншим, хоча емпіза, акцент на тексті та наративі відкривають паралельне розуміння національної ідентифікації. За Б.Андерсоном, нації та національні ідентичності визначають самі себе (на протизвагу важливої ролі «Іншого» у визначенні ідентичності в концепції Х.Баба). Найкраще нації розглядати як уявлені політичні спільноти, водночас суверенні

та просторово обмежені, тому що більшість її членів ніколи не побачить і не буде знати всіх її мешканців. Колись створені, ці уявлені спільноти націй репрезентують впливову соціологічну реальність, яку можна зрозуміти через аналіз наративів та іміджів тих, хто репрезентує іншим цю спільноту. Б.Андерсон виділяє наратарів національної ідентичності – письменників, журналістів, драматургів; саме їх діяльність дозволяє схопити суть природи національної спільноти, саме це і тримає всіх членів спільноти разом. Інтерпретації національної ідентичності, які репрезентують Б.Андерсон та Х.Баба, досить вірно висвітлюють проблематичний статус національної ідентичності як концепту та труднощі визначення сучасних націй як гомогенних сутностей.

Важливо зауважити, що наразі вживані способи рефлексії національної ідентичності, як наукові, так й ідеологічні, визначаються терміном «дискурс». Термін «дискурс» використовується тут у фукольдівському розумінні – як сукупність практик, які створюють ті об'єкти, про які вони говорять. «Без дискурсу орієнталізму неможливо зрозуміти, – пише Е.Саїд, – як європейська культура керувала та, більш того, політично, ідеологічно, науково та художньо продукувала Схід» [8, с. 52]. Б.Андерсен доводить, що такі дискурсивні практики колоніалізму, як перепис населення (його калькуляція та класифікація), картографування території (карта в цьому випадку виступає в якості логотипу), музеєфікація культурної спадщини тих, кого колонізують, вибудовують національну ідентичність колонізованих суб'єктів і в той же час її заперечують [1]. Внаслідок цього національна ідентичність виявляється «гібридною» (термін Х.Баби), побудованою за логікою парадоксу, гетерогенною, такою, яка одночасно включає в себе анти- та проколоніальні коди. Кожен націоналістичний дискурс вибудовує національну ідентичність за правилами метрополії та претендує на те, щоби зайняти місце колоніальної імперської влади. Х.Баба підкреслює перформативну природу ідентичності, яка завжди будується за допомогою наративів. Таким чином, національна ідентичність не є генетично успадкованим елементом, а представляє собою штучну конвенційну конструкцію, продукт колективного уявлення, який формується за допомогою різного роду дискурсивних практик. Національну ідентичність можна розглядати як форму наративу та перформанса, тобто створюваного нацією колективного розповідання, уявлення про себе та «інших». З позицій дослідника національної ідентичності в рамках постнекласичної дослідницької парадигми не є важливим, чи обгрунтовується самоствердження нації на вірогідних фактах чи на уявленні та імперативі бажання. Національна ідентичність, чи твердження того, ким ми є, що ми собою уявляємо та чого бажаємо, виражається символічно, метафорічно та алегорично. Колективне «я» не існує поза та до дискурсу. Ось чому мистецтво, медіа та символи грають таку важливу роль в конструюванні національної ідентичності. Дослідник національної ідентичності має справу не стільки з фактичною наявністю нації, скільки з вираженням, репрезентацією цієї наявності. ЗМІ, реклама, різні види та жанри мистецтва скоріш створюють, конструюють національну ідентичність, являють собою дискурсивні практики, ніж відображають об'єктивну реальність.

Національна ідентичність в якості нарративу чи перформансу не являє собою однорідного цілого – вона є фрагментованою, розірваною в самій собі, гетерогенною. Національний нарратив, чи нарратив нації, завжди, на думку Х.Баба, переривається, заперечується наявністю інших нарративів, нарративів меншин. Національна ідентичність постійно «перевивається та заперечується втручанням інших голосів, інших ідентичностей» [6, с. 123]. Отже, національна ідентичність завжди містить в собі щось підсвідоме, витіснене, приховане. Кожна колективна ідентичність завжди містить в собі образ «іншого» чи «інших», які сперечаються за однорідність та однозначність національного нарративу. Отже, розуміння національної ідентичності неможливо без дослідження того, що було витіснено з національного нарративу, що є непередставленим, заглушеним, що лишилось прихованим під маскою в підсвідомому. А частіш усього приховане – це підсвідоме бажання зайняти місце влади, імперського центру, метрополії.

Висновки

Підсумовуючи проведений аналіз, можна зробити наступні узагальнюючі висновки: 1) основні історичні типи конститування національної ідентичності в цілому відповідають основним фазам секуляризації; 2) відповідні способи її теоретичної рефлексії відповідають парадигмам історичного й історіософського мислення даної доби; 3) кореляція між

типами національної ідентичності і світоглядними трансформаціями полягає у тому, що перша виступає як своєрідне заміщення попередніх елементів релігійної свідомості і виконує інтегративну функцію у формуванні «образу світу» даної локальної культури.

Список літератури

1. Бурдые П. Описывать и предписывать. Заметки об условиях возможности и границах политической действительности // Логос, 4–5 (39). 2003. – С. 22-56.
2. Gutierrez N. The Study of National Identity // *Modern Roots: Studies of National Identity*. Ed. by A. Dieckhoff and N. Gutierrez. – Aldershot: Ashgate, 2001. – P. 3-20.
3. Smith A. Interpretation of National Identity // *Modern Roots: Studies of National Identity*. Ed. by A. Dieckhoff and N. Gutierrez. – Aldershot: Ashgate, 2001. – P. 21-56.
4. Smith A. Ethno-symbolism and the Study of Nationalism // *Nations and Nationalism. A Reader*. Ed. by Ph. Spenser and H. Wollman. – New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 2005. – P. 9-43.
5. *Винайдення традиції*. За ред. Е.Гобсбаума та Т.Рейнджера. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 520 с.
6. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: історичні есеї. – К.: Критика, 2004. – 386 с.
7. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999. – 324 с.
8. Said E. W. Orientalism // *The Postcolonial Studies Reader*. L.; N. Y., 2001. – P. 23-61.
9. Андерсон Б. Уявлені спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К.: Критика, 2001. – 432 с.
10. Bhabha H. K. Location of culture. L.; N. Y., 1998. – 312 p.

В.Н. Даренская

ИСТОРИЧЕСКИЕ ТИПЫ РЕФЛЕКСИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Национальная идентичность рассматривается как специфический вид идентичности, конституируемый совокупностью культурных процессов. Выделено три типа национальных дискурсов – романтический, современный, постмодерный, дана их общая характеристика.

V. Darenka

HISTORICAL TYPES OF REFLECTION OF NATIONAL IDENTITY

The article is devoted to the investigation of formation process of national identity with regard to their essence and function. National discourses are differentiated as romantic, modern and postmodern.

УДК 1 (091)

У.П. Кошетар, канд. іст. наук

ПСИХОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ В КОНТЕКСТІ АРХЕТИПІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ (деякі аспекти концепції душі Дж. Хіллмана)

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті проаналізовано сутнісні риси, якими Дж. Хіллман наділяє поняття "душа" і "дух", розкривається філософська проблема методу "визначення душі" або її логосу.

Вступ

Нагальним завданням сучасного суспільства є вирішення проблеми пошуку духовних орієнтирів. Нині відбувається формування нової парадигми світосприйняття, яка б значно розширювала світогляд людини від раціонально-прагматичної зацікавленості до духовно-трансцендентних сенсів існування. Такі дослідження стають домінуючими в сучасному релігієзнавстві. Важливим став підхід, що відображає багатосмисловий характер релігійного феномена, його глибинні, внутрішні підвалини, де найяскравіше висвітлюється сенсотворче ядро релігійності. Саме психологія релігії репрезентує екзистенційно-персоналістичне "прочитання" проблеми

почуттєвого на рівні само- і світопереживання та світовідношення, досліджує переживання надприродного й можливості через нього впливати на світ. Релігія впливає на сферу внутрішнього життя людини, на рівні її переживань. Тут вона виступає в якості чинника, що пом'якшує пограничні ситуації людської екзистенції (тяжка хвороба, смерть близьких, фізичні та моральні страждання тощо). Цілком закономірно, що кожна людина постійно перебуває в пошуку нових можливостей для реалізації, виповнення своїх сутнісних сил. Це спонукає її до виходу за межі власного "Я" з метою осягнення трансцендентного. Подорож особистості в царину духовності висвітлює нові вершини її власних можливостей.